

שיעור שלושים ושלושה

שתי רשעיות

נחלקו ר"מ ורבנן (מכות יג ע"ב) האם אפשר לחייב אדם משום שתי רשעיות או לא. לדעת ר"מ אפשר לחייב אדם בשתי רשעיות ורק במקום שיש מיתה ומלקות אין אנו מחייבים אותו משום שתי רשעיות אבל ממון ומלקות או מיתה וממון אפשר לחייבו. ולדעת רבנן תמיד יש דין של קים ליה בדרכה מיניה וחייבים רק בעונש הגדול מבין השנים.

תוס' (כתובות לב ע"ב ד"ה שלא) כתבו, שבעדים זוממים א"א לומר [כדעת רש"י שם] שיתחייבו רק על דבר אחד מתוך השנים, שהרי זממו לחייב גם ממון וגם מיתה ולכן יתחייבו בשני הדברים שזה מה שרצו לחייב.

ותמה רעק"א (דו"ח כתובות שם) - כיצד אמרו תוס' כדבר הזה, הלא בסוגיין בסנהדרין מפורש להדיא גם לגבי עדים זוממין שיש דין של קלב"מ וכיצד יפרנס תוס' את דברי הגמ'?

יש שרצו ליישב, שתוס' שם דיברו אליבא דר"מ המחייב משום שתי רשעיות בחלק מן המקרים, וסוגייתנו היא אליבא דרבנן שלעולם הולכים אחר המיתה החמורה מבין השנים.

במס' סוטה (כה ע"ב) דעת ב"ה שכל העומד ליגבות לאו כגבוי דמי, ולכן אשה שבעלה קינא לה וקודם ששתתה את המים מת, לעולם לא תוכל לגבות כתובתה, כיון שאין לה דרך להוכיח שלא זינתה, ולשתות את המים אינה יכולה - כיון שבעלה מת (ע"פ גזיה"כ, עיי"ש). ואע"פ שהכתובה עומדת ליגבות - לאו כגבוי דמי.

והקשו שם התוס', שבמסכת ב"מ (קי ע"א) רבי יוחנן אומר שאם יש קרקע שקיבלו היתומים מאביהם וב"ח בא לגבות את הקרקע שמשועבדת לו והיתומים אומרים שהם השביחו את הקרקע והב"ח אומר שאביהם השביח והשבח שייך לו, הדין הוא שעל היתומים להביא ראיה כיון שהקרקע עומדת ליגבות וכגבוי דמיא; וכי יעלה עלה הדעת שרבי יוחנן סובר כב"ש שהעומד ליגבות כגבוי דמי?

ומיישבים תוס' שם, שבמקרה זה כיון שהקרקע ודאי משועבדת והדיון הוא רק על השבח - ודאי שלכ"ע כגבוי דמי בכה"ג, כי הקרקע לא נשארת בחזקת היתומים. וכל

מח' ב"ה וב"ש היא כאשר יש דיון על עצם חיוב הכתובה, שבזה קיי"ל כב"ה דלאו כגבוי דמי.

עפ"ז אומר הגאון רבי עקיבא איגר, שבמקרה שהעדים זוממין להפסידה כתובתה ולהורגה אין זה נקרא חיוב ממון ומיתה כמו סתם חיוב ממון ומיתה בעלמא, כיון שהכתובה אינה בידיה עדיין ואיננה כגבויה אצלה, ולכן החיוב שמושת על העדים הוא רק חיוב מיתה וחיוב הממון לא מוטל עליהם שהרי לעדותם אין כאן כלל כתובה [היינו שהם לא באו להפסיד ממון אלא באו לומר שאין כאן כלל חיוב ממון מעיקרא]. משא"כ במקרה שבו רצו להפסיד בעדותם ממון ממש ובנוסף לחייב מיתה, כמו בסוגיא דכתובות שם, סברו תוס' שעדים זוממין יתחייבו בשני הדברים.

אמנם, שאל המרחשת (קונטרס בענין הזמה סימן ד אות ב), הלא אם העדים העידו על אשה שזינתה לפני אירוסין ומקחו מקח טעות ונמצאו זוממין - חייבים לשלם את כתובתה שרצו להפסידה, שהרי על ידי עדותם רצו להוציאה מבעלה ולהפסידה כתובתה. אם כן הרי לעינינו שגם הפסדת הכתובה זו זממה שמתחייבים עליה העדים, ואם קיי"ל לשיטת תוס' שאין דין קלב"מ בעדים זוממין מה אכפת לן אם נוסף עליהם חיוב מיתה - למה שזה יפטור אותם מתשלומין של הכתובה?

עוד יש להקשות, מהמשך דברי רב יוסף שאומר שאם הוזמו עדי האב (המזימים את עדי הבעל) הם חייבים לשלם ממון לבעל שרצו להפסידו וחייבים מיתה על כך שזממו להרוג את העדים, ממון לזה ומיתה לזה. משמע א"כ שרק בגלל שזה חיובים לשני אנשים שונים אין כאן דין קלב"מ וכמו שמפרש רש"י, אבל אם שני החיובים הללו היו כלפי אדם אחד - הפטור של העדים מממון הוא מצד קלב"מ בפשטות, ואיך אפשר לומר כדברי תוס' שבעדים זוממין אין דין קלב"מ?

החזון איש (אה"ע סימן קלה אות ז) מיישב, שודאי שתוס' לא באו לומר שאין דין קלב"מ בעדים זוממין, כי אין לחלק לענין קלב"מ בין עדים זוממין לבין שאר דינים שבתורה. אלא שלענין מוציא שם רע יש דין מיוחד, כי התורה היא שחידשה שבמוציא שם רע יש שני חיובים - גם 'וענשו אותו' וגם 'ויסרו אותו', כלומר שגם לוקה וגם משלם. וזוהי כוונת התוס' שבעדים זוממין של מוציא שם רע לא יעלה על הדעת לומר שהם יפטרו מעונש ממון מצד קלב"מ, שהרי כל דין 'כאשר זמם' פירושו כמו שזממו לעשות כך יעשה להם, והרי הזממה במוצש"ר היא גם לממון וגם למלקות בחדא מחתא, ולכן בכה"ג דווקא גם העדים ישלמו ויהרגו.

האור שמח (הל' סנהדרין פי"ג ה"ז) מוסיף, ע"פ הגמ' בכתובות (לג ע"א) המבארת שהסיבה שלא מתרים בעדים זוממין היא משום שהם רצו להרוג את האדם בעדותם ללא התראה ולכן גם הם יהרגו ללא התראה. נמצאנו למדים מגמרא זו שעד כדי כך דקדקה התורה לקיים בהם דין 'כאשר זמם' - מה שזממו כך יעשה להם בדקדוק, ולכן אם זממו במוציא שם רע לחייב ממון ומלקות ודאי שיתחייבו את שני הדברים בשונה מכל התורה שבה יש דין קלב"מ.

ועפ"ז אומר החזו"א, שזוהי כוונת רעק"א באמרו שלענין הכתובה אין דין ממון ומיתה בעדים זוממין, כיון שכאשר העידו העדים שהיא זינתה והיינו הורגים אותה על כך, מה שמפסדת בנוסף את כתובתה זה לא עונש ממון, אלא שלא מגיע לה כתובה מלכתחילה, ולכן במקרה זה אם נמצאו זוממין הם גם כן לא יתחייבו אלא מיתה, משום שבזה בלבד אפשר לקיים בהם דין כאשר זמם, וממילא אפשר לומר קלב"מ כבכל התורה, אבל במקרה של מוציא שם רע ששם הם זממו לחייב ממון ומיתה אין אפשרות לומר שיתחייבו רק בעונש אחד מצד קלב"מ כי אם כן לא יהיה כאן כאשר זמם. כלומר שרק במקרה שקיימנו בהם כבר דין 'כאשר זמם' אפשר להוסיף ולהכניס כאן את דין קלב"מ.

הגרא"מ שך באבי עזרי (פ"כ מהל' עדות ה"י) מבאר באופן אחר, שבנידון דידן לענין מוציא שם רע אין זה נחשב כ'שתי רשעיות' משום שזו רשעה אחת שיש בה שני חיובים. והביא כן בשם דודו הגאון רבי איסר זלמן מלצר שכ"כ באבן האזל, וכ"כ הגר"ח מבריסק בכמה מקומות, שיש לחלק בין מה שאמרו חז"ל בכתובות (לב ע"ב) 'משום רשעה אחת אתה מחייבו ולא משום שתי רשעיות', לבין מה שאמרו (שם לו) 'הא אם יהיה אסון לא יענש'. שבפסוק הראשון התורה פונה לבית הדין שיתחייבו את הנידון רק משום רשעה אחת ולא משום שתי רשעיות, משא"כ במקור השני התורה מגדירה שאדם שחייב מיתה אינו חייב ממון.

לכן במוציא שם רע כיון שמדובר על רשעה אחת ולא על שתיים, שהרי הוא רק הוציא שם רע במעשה אחד ולא עשה שתי רשעיות, מתקיים כאן הדין 'משום רשעה אחת אתה מחייבו ולא משום שתי רשעיות', אלא שברשעה זו יש שני חיובים - מלקות וממון. אבל במקום שבו מדובר על מיתה וממון על זה אמרה תורה שאם יהיה אסון לא יענש בממון, כי אין מציאות שיש חיוב ממון ומיתה בב"א אלא בשתי רשעיות נפרדות ובזה לא מתחייב בשניהם.

ע"פ היסוד הזה ניתן ליישב נקודה נוספת. בסוגייתנו אמרנו שאם עדי האב הוזמו הן נהרגים ומתחייבים ממון - מיתה לזה וממון לזה. שאל הגרע"א (שם) - לשיטת תוס' בכתובות הסוברים שעדים זוממין מתחייבים בכל מה שרצו לחייב את הנידון מדוע אינם לוקים ג"כ במקרה זה? הלא הם זממו על הבעל שהוא מוציא שם רע ורצו לחייבו מלקות וממון, ובנוסף רצו לחייב את העדים במיתה, ומדוע הם רק לוקים ומשלמין ולא לוקין?

תוס' במכות (ד ע"ב, ד"ה לאזהרה) וכן בעוד מקומות אומרים, שבעונש ממון לא צריך אזהרה, אלא אפשר לחייב עדים זוממין ממון למשל גם ללא שהזהירה על כך התורה, ורק בעונש שבגופם כגון ממון ומלקות צריך אזהרה. ועפ"ד מבאר המרחשת שמובן מדוע א"א לחייב את העדים גם מלקות בנוסף לממון, כי בעונש שבגופם צריך אזהרה ויש רק פסוק אחד לאזהרה בעדים זוממין - לא תענה, ולכן א"א לחייבם בשני חיובים שבגופם.

האחיעזר (אה"ע סימן כא) הביא תירוץ נוסף בשם הבית יעקב מליסא (כתובות לב) שמחלק בין מיתה ומלקות למיתה ותשלומין, שכל מה שנאמר שכאשר החיובים הם כלפי שני אנשים הם חייבים בשני הדברים זה רק במיתה וממון או מלקות וממון, אבל במיתה ומלקות אפילו אם זה מיתה לזה ומלקות לזה - חייבים רק מיתה מצד קלב"מ.

וביאור דבריו ע"פ האחרונים, שבמיתה וממון שאחד החיובים הוא כלפי אדם שמרוויח את הממון א"א לפטור אותם מהממון מדין קלב"מ, כי הממון הוא לאחר, אבל במקום ששני החיובים הם כלפי שמיא - מלקות ומיתה - אין הגיון לומר שיקבלו את שני העונשים שהרי אין רווח לבעלי דין מכך ולכן יקבל רק מיתה מדין קלב"מ.

אלא שיש לשאול על כך מהגמ' במכות (ו ע"א) ששואלת 'אלא מעתה הרוג יציל', היינו שההרוג הוא בעל דין והיה יכול לפסול את העדות. רואים שהוא נחשב בעל דין כי הוא תובע כביכול שיהרגו את ההורגו, כלומר שזה מיתה לזה, ויש אפשרות לומר שגם עונש שהוא כלפי שמיא הוא מתייחס לתובע.

אלא ביאור הדברים, שבעונש שהוא שמימי כמו מלקות ומיתה שאינו בין אדם לחברו, התורה אמרה שלא לחייבו משום שתי רשעיות ולא משנה אם זה חיוב לזה ולזה או לאותו אדם, כי סו"ס זה שתי רשעיות. משא"כ לענין ממון ומיתה התורה חידשה שאם מתחייב על אותו תובע מיתה וממון נפטור אותו ממון, אבל אם זה לשני

אנשים הוא יתחייב מיתה לזה וממון לזה כי בכה"ג לא פטרה התורה (שהרי שם מדובר על דמי ולדות ועל הרג האשה ששניהם כלפי הבעל). משא"כ בלימוד של 'רשעיות' לא מצאנו הגדרה המחייבת שמדובר כאן דווקא על אותו תובע, ולכן גם בשני תובעים יהיה כאן חיוב רק מצד רשעה אחת - רק מיתה ולא מלקות.